

Az árnyékos oldalon – a földalatti gazdaság mérete, kialakulásának indokai és hatásai

Sisak Balázs

Kaposvári Egyetem, Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, 7400 Kaposvár, Guba Sándor u. 40.

ÖSSZEFOGLALÁS

A földalatti (underground) gazdaság megítélése ellentmondásos: egyesek szerint a legtisztább verseny, a leghatékonyabb gazdasági folyamatok itt figyelhetők meg, míg mások az erkölcsös viselkedés háttérbe szorulását és az állam fennhatóságának a megkérdőjelezését látják benne. A közlemény első felében kísérletet teszek a földalatti, illetve rejtett gazdaság definiálására, figyelembe véve az eddig megjelent irodalmat és a rejtett gazdaság becsléséhez szükséges praktikus szempontokat is. Ezután bemutatom, milyen módszerekkel lehetséges a rejtett gazdaság nagyságát becsülni, majd kiválasztok egyet, mellyel előzetes véleményem szerint jól becsülhető a magyarországi rejtett gazdaság mérete. A cikk második felében bemutatom a rejtett gazdaság növekedésének indokait és hatásait.

(Kulcsszavak: rejtett gazdaság, becslési módszerek, államháztartás)

On the dark side – the underground economy and its size, causes and effects

Balázs Sisak

Kaposvár University, PhD School of Management and Organizational Science, H-7400 Kaposvár, Guba Sándor street 40.

ABSTRACT

The judgment of the underground economy is controversial. Some say, it is the place of the clearest competition, and the most effective economic processes. However, other experts believe that the underground economic activities query the state's authority, and undermine the moral behaviour of economic entities. The first part of the paper deals with the definition of the underground and the shadow economy, having regard to the literature and practical aspects of estimating the size of the shadow economy. Then the methods for estimating the size of shadow economy are presented. At the end of the paper the reasons and effects of the growing shadow economy are demonstrated.

(Keywords: shadow economy, estimation methods, public economy)

BEVEZETÉS

A földalatti (underground) gazdaság megítélése ellentmondásos: egyesek szerint a legtisztább verseny, a leghatékonyabb gazdasági folyamatok itt figyelhetők meg, míg mások az erkölcsös viselkedés háttérbe szorulását és az állam fennhatóságának a megkérdőjelezését látják benne.

A földalatti gazdaság elemzése rendkívül nehéz feladat, mivel gyakran különböző közgazdászok mást-mást értenek alatta. Ráadásul a földalatti gazdaság közvetlenül nem megfigyelhető, sőt a benne dolgozók mindent megtesznek annak érdekében, hogy tevékenységüket elrejtse a vizsgálódó szemek elől.

A rejtett gazdaság definiálása

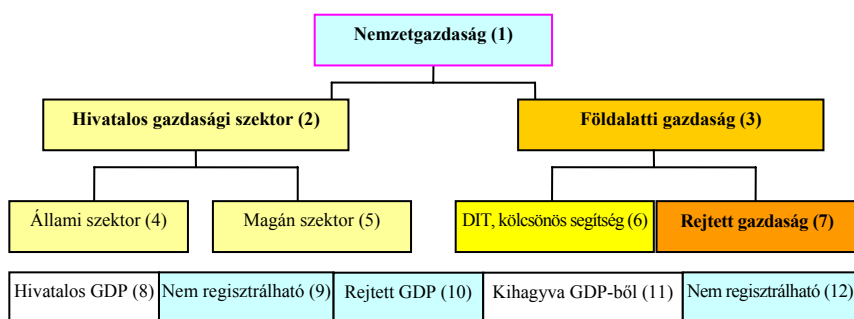
A rejtett gazdaság elemzéséhez feltétlenül szükség van pontos definícióra. Az okok feltérképezése, a következmények felmérése, valamint a feltételezhető hatások becslése érdekében szükséges annak tisztázása, mit is értünk földalatti (ill. rejtett, illegális, fekete, szürke gazdaság) alatt.

Mivel a földalatti (underground) (Lackó, 2000) gazdaság számos különböző gazdasági tevékenységet foglal magában, nehéz formális definíciót találni. A földalatti gazdasági tevékenységekhez soroljuk például a háztartások által saját célra előállított termékek és szolgáltatások termelését és cseréjét, a kevésbé szigorú társadalmi megítélés alá eső be nem jelentett munkát (moonlighting), illetve egyéb illegális tevékenységeket, a bűnügyi gazdasági tevékenységeket.

Formálisan az 1. ábra mutatja be a teljes gazdaság felosztását regisztrálható és nem regisztrálható részre, ezáltal definiálhatóvá válik a földalatti gazdaság és annak altípusai. Legelső lépésként a nemzetgazdaságot két részre osztjuk (duális gazdaság), a hivatalos gazdaságra (official economy) és a földalatti gazdaságra (underground economy). A statisztikailag mérhető kibocsátás egyenlő a hivatalos gazdaság teljesítményével, pár kisebb korrekciótól eltekintve (Giles, 1999).¹ A hivatalos gazdaság két részre bontható, magán és állami szektorra. Ezekben a szektorokban az árukat és szolgáltatásokat a vállalatok, az állam és a háztartások termelik, majd azokat az állam által felügyelt piacokon adják el a törvények tiszteletben tartása, állami nyilvántartás és adóztatás mellett (Schneider, 2004). A földalatti gazdaság minden olyan magángazdasági termelést magában foglal, ami nem szerepel a bruttó nemzeti termékben, bár hozzáadott értékkel bír a gazdaság teljesítményéhez. A földalatti gazdaság tehát minden olyan termék és szolgáltatás termelését tartalmazza, amit rendes körülmények között be kéne számítani a nemzetgazdasági termelésbe, de különböző okok miatt ez nem lehetséges (Pommerehne és Kirchgässner, 1994).

1. ábra

A nemzetgazdaság duális szerkezete

Forrás (Source): Schneider (2004)

Figure 1: The dual structure of the economy

Economy(1), Official economy(2), Underground economy(3), Public sector(4), Private sector(5), Do-it yourself activity(6), Shadow economy(7), Official GDP(8), Not registered(9), Shadow economy(10), Omitted from the GDP(11), Not registered(12)

¹ A KSH becsléseket végez a kábítószer-kereskedelemre és prostitúcióra vonatkozóan, ami így a publikált GDP része.

Alapvetően három oka van annak, hogy a földalatti tevékenységeket nem lehet regisztrálni.

1. Az áru, szolgáltatás termelője szándékosan nem regisztráltatja tevékenységét. (pl.: ún. do-it yourself tevékenység).
2. Statisztikai módszertani illetve gyakorlati problémák miatt nem lehet a tranzakciókat megfigyelni.
3. A hozzáadott értéket eltitkolják (rejtett gazdaság, shadow economy).

A do-it-yourself (DIT) tevékenység egyrészt egyéni szükségletek kielégítésére irányul nem piaci tranzakciókon keresztül. A nemzeti jövedelmi elszámolási konvenciók alapján (National Income Account Convention, NIAC) a DIT ezen kívül tartalmazza a nem kormányzati szervezetek önkéntes tevékenységét, mint például a kölcsönös segítséget (kaláka). Ennek megfelelően a DIT tevékenység nemcsak egyéni háztartások termelését, hanem minden olyan szolgáltatást magában foglal, amit nem a piacokon keresztül kínálnak. Ez a szektor az elszámolási konvenciók alapján expliciten ki van zárva a jövedelmi elszámolásból, vagyis nem része a GNP-nek.

Ezzel szemben a rejtett gazdasági termelés a nemzeti jövedelmi elszámolási konvenciók (NIAC) alapján a teljes gazdasági termelés része. Mindeddig a magángazdaság ezen része sikeresen elkerülte a regisztrálásra irányuló próbálkozásokat, így csak becslések állnak rendelkezésre a rejtett gazdaság méretére vonatkozóan.

A földalatti gazdaságot négy alszektorra lehet felosztani: háztartási szektor, informális szektor, irreguláris- és bűnügyi szektor. Az így kategorizált földalatti gazdasági tevékenységet a legalitás szempontjából négy kritérium alapján tudjuk jellemezni: 1) a termelés folyamata legalitása, 2) a tevékenység során szükség van-e piaci tranzakciókra, 3) a létrejövő output legalitása, 4) illetve a NIAC konvenciók alapján való besorolás (1. táblázat).

1. táblázat

A rejtett gazdaság definiálása

Szektor (1) Kritérium (6)	Háztartási szektor (2)	Informális szektor (3)	Irreguláris szektor (4)	Bűnügyi szektor (5)
Termelés/elosztás (7)	Legális	Legális	Illegális	Illegális
Piaci tranzakciók (8)	Nincs	Van	Van	Van
Áruk, szolgáltatások (9)	Legális	Legális	Legális	Illegális
NIAC konvenciók szerint (10)	DIT szektor (legális)		Rejtett gazdaság (illegális)	
Példák (11)	Babysitter	Szomszédi segítség	Jogellenes munkavállalás: Adóelkerülés miatt Kereskedelmi szabályok miatt	Lopott árukkal való kereskedés, tiltott szerencsejáték, csempészet, drog

Forrás (Source): Schneider (2004)

Table 1: The definition of the shadow economy

Sektor(1), Households(2), Informal(3), Irregular(4), Criminal(5), Criterion(6), Production/distribution(7), Market transactions(8), Goods and services(9), According to NIAC conventions(10), Examples(11)

Az 1. ábra alapján a vizsgálódásom a rejtett gazdaság kategóriájára szűkítem. A rejtett gazdaság tartalmazza egyrészt a gazdaságpolitikai szempontból kritikus be nem jelentett munkát alkalmazó szektort, másrészt a bűnügyi tevékenységeket.

A pénzügyi tranzakciókon keresztül megvalósuló adóelkerülést általában nem veszik bele a földalatti gazdaság kategóriájába. *Lippert és Walker* (1997) a következőképpen definiálja a tiszta adóelkerülést és a földalatti gazdaság közötti különbséget. A földalatti gazdasági tevékenység mindig termékek és szolgáltatások kínálatára irányul, amit munka, menedzseri irányítás és tőke segítségével állítanak elő. Ezzel szemben a tiszta adóelkerülés pénzügyi tranzakció eredménye, amit azzal a céllal visznek véghez, hogy jövedelmet (például tőkejövedelmet) rejtessenek el. Ez a szempont a fiskális politika szempontjából fontos lehet, azonban nem tartozik a földalatti gazdaság elemzésébe.

A Eurostat szerint a be nem jelentett vállalkozások, illetve a bejelentett vállalkozások be nem vallott tevékenységeit kell rejtett gazdaságnak tekinteni. A földalatti gazdaság ezek mellett tartalmazza az illegális tevékenységek (kábitószer termelése, prostitúció) outputot termelő, nem adózó részét is.

A tanulmányban annyiban térek el az Eurostat definíciójától, hogy rejtett gazdaságnak tekintem a bűnügyi tevékenységet is, mivel a később bemutatott becslési eljárásokban a bűnügyi szektort nem lehet elkülöníteni a rejtett gazdaság egyéb részeitől.

Az így definiált rejtett gazdaság az illegális termelésen túl szélesebb értelemben tartalmaz minden olyan nem bejelentett jövedelmet, melyet legális áruk és szolgáltatások termeléséből szereztek (2. táblázat). Ezek a jövedelmek általánosságban adóztatandók lennének, csak valamilyen ok miatt nem jelentik be őket. Ennek okait a rejtett gazdaság hatásainál fejttem ki részletesen.

2. táblázat

Pénzügyi tranzakciók a rejtett gazdaságban

Tevékenység típusa (1)	Monetáris tranzakció (2)		Nem monetáris tranzakció (3)	
Illegális (4)	Lopott áru, kábítószer kereskedelem, prostitúció, csalás, szerencsejáték		Barter kereskedelem (lopott áru, kábítószer) Saját használatra lopott áru, és kábítószer	
	Adó elkerülés	Adó mérséklés	Adó elkerülés	Adó mérséklés
Legális (5)	Nem jelentett jövedelem magánfoglalkoztatásból, egyéb fizetés, jövedelem, eszközök nem jelentett munkából. (legális áru, szolg. előállítása során)	Egyéb legális adókedvezmények, juttatások	Legális áruk és szolgáltatások barter kereskedelme	DIT tevékenység, kölcsönös segítség

Forrás (Source): *Schneider* (2000)

Table 2: Financial transactions in the shadow economy

Type of activity(1), Financial transactions(2), Non-financial transactions(3), Illegal economy(4), Legal economy(5)

Az elemzésben a rejtett gazdaság egy szűkebb rétegével foglalkozom, csak azt a termelést veszem figyelembe, ami a piaci monetáris tranzakció bevonásával jött létre. Ennek oka egyrészt, hogy a barter kereskedelemről származó profit a jövedelem-elszámolási konvencióknak nem része, másrészt a barter kereskedelem a pénzügyi adatok alapján nem megfigyelhető.

A rejtett gazdaság becslésének módszerei

Mint ahogy már korábban említettem, a rejtett gazdaság közvetlenül nem mérhető, a méretének becslése egy rendkívül nehéz és összetett feladat. Többfajta módszer létezik a rejtett gazdaság méretének közelítésére.

A közvetlen megfigyelés csak kérdőíves felmérés útján lehetséges. Ezt a módszert számos országban alkalmazzák, így Dániában, Németországban, Ausztriában (*Schneider*, 2000). A módszer gyengesége, hogy nagyban függ a válaszadó hajlandóságától, hogy mennyire tud vagy képes igazat mondani. A módszer előnye, hogy részletes adatokat szolgáltat a rejtett gazdaság szerkezetéről, azonban az eredmények rendkívül érzékenyek lehetnek a kérdésfeltevés módjára.

A rejtett gazdaság méretére lehet következtetni az adóhatósághoz beérkezett és bevallott jövedelmek, és a későbbi ellenőrzések során ténylegesen felmért jövedelem különbségeiből. Mivel az adóhatósági ellenőrzéseket nem elsősorban a feketegazdaság méretének becsléséhez hajtják végre, ezért a kiválasztott minta nem reprezentatív, ennek megfelelően az eredmények torzítottak lehetnek.

A rejtett gazdaság méretére indirekten, becsléseken keresztül is lehet következtetni. A tranzakciós módszert *Feige* (1996) fejlesztette ki. Azon a feltételezésen alapszik az elmélete, hogy időben konstans kapcsolat van a GDP és a tranzakciók között, ami a jól ismert Fisher mennyiségi egyenlet alapján vezethető le:

$$M \cdot V = P \cdot T \quad (1)$$

ahol:

M: a pénz mennyisége

V: a pénz forgási sebessége

P: az ár

T: az összes tranzakció

A pénz forgási sebességét (V) adottnak véve, valamint az ár (P) és a tranzakciók (T) szorzatát megfeleltetve a nominális GDP-nek (rejtett és hivatalos együttvéve), a rejtett gazdaság mérete becsülhetővé válik feltételezve, hogy létezik egy bázisév, amikor nem volt rejtett gazdaság. A szemlélet alapeleme, hogy kiválasztunk egy évet, mikor feltételezésünk szerint nem volt rejtett gazdaság, vagyis a $P \cdot T$ és a nominális GDP aránya normális volt, és a megfigyelt időszakban konstans maradt volna, ha nem lett volna rejtett gazdaság. Ez a módszer gyengesége is, hiszen nehéz eldönteni, hogy mi alapján választjuk ki ezt a bázis évet. A rejtett gazdaság becsléséhez ezen kívül szükség van a tranzakciók pontos számára, amit az elektronikus pénz elterjedésével nagyon nehéz becsülni. Bár ez a szemlélet elméletileg megalapozottnak mondható, a gyakorlati problémák miatt mégis nehezen alkalmazható.

Az általam alkalmazott módszer, a pénzkereslet szemlélet, az előző módszerhez hasonlóan a pénzt helyezi a rejtett gazdaság mérhetőségének a gyújtópontjába. A módszer kifejlesztője *Cagan* (1958), aki 1919 és 1955 közötti adatokra becsülte az adóterhelés és a pénzkereslet közötti korrelációt. Az ötletet *Tanzi* (1983) fejlesztette tovább, aki ökonometriai szempontból írta fel a pénzkeresleti függvényt. Elméletének lényege, hogy a rejtett gazdasági tranzakciók elsősorban készpénzfizetés útján zajlanak

le, hogy így is rejtve maradjanak az állam figyelő szemei elől. A rejtett gazdaság növekedését éppen ezért a készpénzkereslet növekedése fogja követni. A pénzkeresleti függvénybe éppen ezért bevették a rejtett gazdaság feltételezett okait is. A pénzkeresleti szemlélet széles körben alkalmazott a rejtett gazdaság becslésére (OECD 1997, 1998), mégis számos kritika hozható fel a szemlélettel szemben:

- Mint ahogyan a rejtett gazdaság definiálásánál található kategorizálásból is látszik, nem minden rejtett gazdasági tranzakció kötődik készpénzhez. Egy 1985-ben publikált adat szerint Norvégiában csak 80%-ban fizettek készpénzben a rejtett gazdaság szereplői. (Schneider, 2004)
- A pénz forgási sebessége nem azonos a rejtett és hivatalos szektorban, ráadásul az egységes a forgási sebesség is rendkívül nehezen becsülhető.
- Ez a módszer is feltételezi egy bázis év létét, amikor nem létezett rejtett gazdaság.

A magyarországi rejtett gazdaság becslését Lackó (2000) végezte el az elektromos áram iránti kereslet alapján, a pénzkereslethez hasonlóan idősoros elemzéssel. A szemléletmód számos feltételezése az előző metódusokhoz hasonlóan torzított eredményre vezethet:

- Nem minden rejtett gazdasági szereplő használ elektromos áramot a tevékenységéhez.
- Az idő előrehaladtával a technológiai feltételek javulnak, ami hatással lehet az elektromos áram kínálatra és keresletre is.

Végül, de nem utolsó sorban a modell szemlélet az egyik legelterjedtebb becslési módszer a rejtett gazdaság méretének meghatározására. A modellben több, a rejtett gazdaságot kiváltó okot és a rejtett gazdaságot feltételezhetően jól jellemző indikátort határoznak meg, melyeknek segítségével becslik a rejtett gazdaság méretét (MIMIC Multiple Indicators Multiple Causes Method). A rejtett gazdaság mérete a modellben egy nem megfigyelhető látens változó.

A magyarországi rejtett gazdaság mérésére a pénzkeresleti modellt választottam ki, melynek indokai a következők.

- A fentiekben bemutatott modell becsléséhez rendelkezésre állnak azok az adatok, melyekkel feltételezésem szerint megbecsülhető a rejtett gazdaság mérete.
- A KSH jövedelem szemléletű és az MNB pénzügyi szemléletű adatai közötti inkonzisztencia (pl.: a háztartások finanszírozási képessége esetén az MNB által és a KSH által becsült adatok közötti különbség) véleményem szerint az eltitkolt jövedelmekre vezethető vissza. Ennek megfelelően a pénzügyi adatokkal szerintem jelentős részben magyarázható lehet a be nem jelentett jövedelmek szintje.
- A pénzkeresleti modell a leginkább elterjedtnek tekinthető becslési módszer, számos országban alkalmazták a rejtett gazdaság méretének becslésére.

A modell jelenleg fejlesztési fázisban van, a részleteket egy későbbi publikációmban fogom bemutatni. A modellépítés során eddig felmerült problémák a következők.

- Az éves idősorok rövidege miatt nehezen becsülhető éves szinten megbízható modell.
- A negyedéves idősorokra felírt modellnél nehézséget okoz az idősorok szezonálisága. A szezonális kiigazítás nem feltétlen célravezető, mert a kiigazítás során releváns információk veszhetnek el. A determinisztikus szezonális dummyk alkalmazása sem feltétlen jelent jó megoldást, mivel a pénzügyi adatsorokra általában változó mértékű szezonáliság jellemző.

- A pénzkeresleti modellben használt magyarázó és függő változók egységgyököt tartalmaznak (pl.: készpénzállomány, GDP, árszint), viszont a megfelelő mértékű differenciálással a modell már nem becsülhető a negatív számok miatt. Ennek megfelelően az idősorok kointegráltságát lenne célszerű kihasználni, vagy megfelelő adattranszformációt kell alkalmazni (pl. a készpénzállomány helyett a készpénz és M2 állomány hányadosa).

A REJTETT GAZDASÁG NÖVEKEDÉSÉNEK INDOKAI

A rejtett gazdaság méretének becsléséhez meg kell határozni, mely folyamatok befolyásolják a rejtett gazdaság méretének növekedését, illetve esetleges zsugorodását.

A legtöbb tanulmányban az adó és társadalombiztosítási hozzájárulást nevezik meg mint a legfőbb bűnöst, ha a rejtett gazdaság növekedéséről van szó. Feltételezve, hogy a kivetett adó változása befolyásolja a munkavállalók munkakínálatát, a növekvő adók a rejtett gazdaság felé terelik a munkavállalókat. Az adóterhelés miatt fellépő torzítás a gazdaságpolitikusok egyik legnagyobb gondja. Minél nagyobb a teljes munkaerő költség és az adók után megmaradó jövedelem között a különbség, annál nagyobb az ösztönző erő a rejtett gazdaságban való munkavállalásra.

Megjegyzendő azonban, hogy a nagy adóreformok és adócsökkentések nem feltétlen mérséklik a rejtett gazdaság méretét, sokkal inkább stabilizálják az adott szintet. Számos tanulmányban sikerült kimutatni a pozitív kapcsolatot a rejtett gazdaság mérete és az adóterhelés növekedése között, de az adócsökkentés esetén a kapcsolat inszignifikáns maradt. (Ausztriai adóreform: *Schneider*, 1997; *Giles*, 1999)

A másik fontos kiváltó oka lehet a rejtett gazdaság növekedésének a szabályozási környezet bonyolultsága. Elsősorban a munkaerőpiaci követelmények, a kereskedelmi korlátok, a külföldiek munkavállalásának korlátozása lehetnek a rejtett gazdaság növekedésének fő faktorai. *Johnson*, *Kaufman* és *Zoido-Lobaton* szignifikáns pozitív kapcsolatot mutatott ki a munkaerőpiaci korlátozások és a rejtett gazdaság között. A szabályozások bonyolultsága ugyanis a munkaerőköltségek emelkedéséhez vezethet, ami bár áterhelhető a munkavállalóra, ezzel együtt ösztönzöt jelent a rejtett gazdaságban való munkavállalásra.

A rejtett gazdaság növekvő méretének oka lehet a közszféra mérete. A túlbujánzó közigazgatás csak magas adók révén tartható fenn, aminek eredményeként egyre többen próbálnak kibújni az adófizetési kötelezettség alól. Ha erre a jelenségre adott válasz az adók újbóli emelése, akkor mindez ismét a rejtett gazdaság felé terelheti az elégedetlen munkavállalókat.

Talán a legfontosabb oka a rejtett gazdaság növekedésének az adómorál gyengesége. Számos tanulmány foglalkozott az adómorál kérdéskörével, még Magyarországon is. Az alacsony adómorál nehezen javítható, ezért rövid távon mindenképpen gazdaságpolitikai adottságnak kell tekinteni. Az adómorál fejlesztésének eszköze lehet az ellenőrzések gyakoriságának, a hiányosságok következményeinek szigorítása, az adótudatosság növelése.

A REJTETT GAZDASÁG HATÁSAI

Általában, ha a jóléti közgazdaságtan témájában valamilyen hatás következményeit vizsgáljuk, akkor a jólét mérésére valamilyen indikátor, például a GDP kiválasztása szükséges. A következményeknek az indikátorra tett hatásait felbonthatjuk allokációs, disztribúciós és stabilizációs hatásokra. Az allokációs cél a véges erőforrások optimális

felhasználása. A disztribúció témaköre olyan kérdésekre keresi a választ, mint ki profitál a be nem jelentett munkából, nőtt vagy csökkent az emberek egyenlő esélye a boldogulásra? A stabilizációs hatások a növekedésre, üzleti ciklusra, a foglalkoztatásra vonatkoznak.

A rejtett gazdaság allokációs hatásai

A rejtett gazdaság léte általában nem-hatékony erőforrás-felhasználással jár együtt. Az információk beszerzése és megtartása a rejtett gazdaságban rendkívül költséges lehet, ráadásul az állam mindent megtesz, hogy ezeket a tranzakciós költségeket magasan tartsa, vagy tovább emelje az ellenőrzéseken, bírságokon keresztül. A magas költségek miatt jelentkező jóléti veszteséget egy optimálisabb, szélesebb körben elfogadott adórendszer kialakításával lehet csökkenteni, ami kevésbé torzítja az allokációs döntéseket. Ebben az esetben a valamilyen szinten továbbra is létező rejtett gazdasági tranzakciós költségeket a rejtett gazdasági termelés révén magasabb hozzáadott érték kompenzálja, aminek eredménye a magasabb jólét lehet. A büntetések emelése, illetve az ellenőrzés szigorítása nem megfelelő módszer a be nem jelentett munka csökkentésére, mivel a szigorított ellenőrzések mellett sem éri el a büntetés várható értéke a be nem jelentett munkából származó hasznot.

A rejtett gazdaság további negatív allokációs hatása a torzított gazdasági termelés, és ennek következményeként a mérsékeltbb gazdasági növekedés. A hivatalos gazdasági szereplőket éri az adóterhelés túlnyomó része és a szabályok betartásának költségei, míg a rejtett gazdaság szereplői ezeket el tudják kerülni. Ennek eredményeképpen a tőke relatíve olcsóbb a hivatalos gazdaságban, mint a rejtettben, ezért a hivatalos gazdasági vállalkozások gyorsabban felhasználják, mint a kívánatos lenne. Emellett a munkaerő a hivatalos gazdaságban a kollektív szerződéses és állami előírások miatt drágább, mint a rejtett gazdaságban. Ennek megfelelően a rejtett gazdaság termelése túlságosan munkaerő intenzív. A gazdasági növekedés tehát ennek megfelelően alacsonyabb, mintha rejtett gazdaság nem létezne.

Az a tény, hogy növekvő rejtett gazdaság mellett kevesebb állami beruházást lehet végrehajtani az adóelkerülés miatt kieső adóbevételek következtében, szintén a gazdasági növekedés csökkenését eredményezheti. A közzféra termékeit és szolgáltatásait bizonyos típusait nem a teljes lakosság veszi igénybe, ennek megfelelően a keresletük kisebb, így a gazdasági növekedés is alacsonyabb. További negatív hatása a rejtett gazdaságnak, hogy a be nem jelentett munkaerő az állam által előállított más áruk és szolgáltatások (pl.: utak használata, egészségügyi szolgáltatások) egy részét igénybe veszi, de nem fizet érte (potyautas magatartás).

Pozitív allokációs hatása is lehet a rejtett gazdaságnak, például mivel a verseny ebben a szektorban erősebb, így a kereslet és kínálat változására sokkal gyorsabban reagálnak az árak, mint a hivatalos gazdaságban. Emellett a rejtett gazdaság növelheti a foglalkoztatottságot, számos szolgáltatás túlságosan drága lenne a hivatalos gazdaságban, így azonban elérhetővé válik a rejtett gazdaságon keresztül (pl.: cipész, autószerelő). Az állam kihagyásával a résztvevők jóléte egyértelműen emelkedik, a szomszédok, ismerősök például egymás segítségével egyszerűbben és olcsóbban jutnak az egymás által kínált szolgáltatásokhoz, mint a hivatalos gazdaságon keresztül.

A rejtett gazdaság disztribúciós hatásai

A gazdaság elsődleges allokációs mechanizmusai a szociális piacgazdaság szabályai szerint igazságtalanul osztják el a javakat. Az állam számos ponton avatkozik be a gazdaság jövedelemelosztásába, így a progresszív adórendszer, valamint az adórendszer

különböző kivételei, a rászorultak részére adott transzferek, egyéb beruházási támogatási rendszerek, a közoktatási politika mind az újraelosztás egy részét jelentik. A rendszer bonyolultsága miatt nehéz elkülöníteni az elosztási rendszer nyerteseit és veszteseit. A gazdaság majd minden szereplője egyénileg próbálja kivonni magát a jövedelem elvonásokból, és maximalizálni a kapott transzfereket.

A rejtett gazdasági foglalkoztatottság, a be nem jelentett jövedelem lehetőséget teremt arra, hogy egy adott gazdasági szereplőtől a lehető legkisebb mértékben kerüljön elvonásra jövedelem, viszont részesüljön egyes jövedelemjuttatásban (pl.: gázár-támogatás). A be nem jelentett jövedelemmel rendelkezők ennek megfelelően potyautasként vesznek részt az újraelosztási rendszerben.

A rejtett gazdaság stabilizációs hatásai

A megfelelő gazdaságpolitikai döntésekhez megbízható adatokra van szükség. A rejtett gazdaság azonban torzítja a gazdaságról alkotott képet, ezért a stabilizációs politikának a várttól eltérő következményei lehetnek.

A rejtett gazdaság számos területen befolyásolhatja a gazdaságról alkotott képet.

- A gazdasági teljesítmény mértékének rossz becslése.
- A gazdasági növekedés félrebecslése, ami elsősorban akkor lehet problémás, ha a rejtett gazdaság szignifikánsan gyorsabban vagy lassabban nő, mint a hivatalos.
- Szisztematikusan túl magas inflációs ráta számítása, ha feltételezzük, hogy a rejtett gazdaság árai alacsonyabbak.
- Túl magas munkanélküliségi ráta számítása, mivel a rejtett gazdaságban való foglalkoztatottság nem mérhető.

A rejtett gazdaság ezek mellett fontos szerepet játszhat a gazdasági növekedés ciklikusságának a tompításában. A hivatalos gazdaság visszaesése a rejtett gazdaságba kényszeríthet számos munkavállalót, így rejtett gazdaság munkaerőpiaca egyfajta pufferként szolgálhat – kisimítva a jövedelmek időbeli ciklikusságát. A rejtett gazdaság annál fontosabb szerepet tölt be az egész nemzetgazdaságon belül, minél kevésbé rugalmasan tud reagálni a hivatalos gazdaság a különböző külső sokkokra. A túlszabályozott hivatalos gazdaság mellett egyre növekvő jelentőségű rejtett gazdaság léte végül arra kényszerítheti a döntéshozókat, hogy számottevő deregulációt hajtsanak végre, ami szintén egyfajta stabilizációs effektus.

A fentiekből látható, hogy a rejtett gazdasági aktivitás elsősorban a hivatalos gazdasági élet problémáira adott egyfajta negatív válasz. A gazdaság peremére szorult szereplők a rejtett gazdasági aktivitáson keresztül fejezik ki ellenvéleményüket a hivatalos gazdasággal szemben. A rejtett gazdaság teljes mértékben nem megszüntethető, a túlságosan nagy méretű rejtett gazdaság azonban számos problémát vethet fel. Ezeket nem csupán tüneti szinten (bírság, ellenőrzés erősítése), hanem a gazdasági rendszer strukturális reformjaival lehet és érdemes kezelni.

IRODALOM

- Cagan, P. (1958): The demand for currency relative to the total money supply. In: *Journal of Political Economy*, 66. 3. 302-328. p.
- Feige, E. (1996): Overseas holdings of US currency and the underground economy. In S. Pozo, (ed.) *Exploring the underground economy*, Kalamazoo, MI : W.E Upjohn Institute for Employment Research, 5-62. p.

- Giles, D.E. (1998): Measuring the hidden economy: implications for econometric modelling. In: Working Paper, EWP9809. 126-143. p.
- Giles, D.E. (1999): Modelling the hidden economy and tax-gap in New Zealand. In: Econometric Working Paper, EWP9905. 1-22. p.
- Johnsons, S., Kauffman, D., Zoido-Lobaton F. (1998): Regulatory discretion and the unofficial economy. In: The American Economic Review, 88. 2. 387-392. p.
- Lackó M (2000): Egy rázószektor: a rejtett gazdaság és hatásai a poszt-szocialista országokban háztartási áramfelhasználásra épülő becslések alapján. Budapest : MTA KK, 6. p.
- Lippert, O., Walker M. (1997): The underground economy: global evidences of its size and impact. Vancouver B.C. : Fraser Institute, 52. p.
- Pommerehne, W., Kirchgässner, G. (1994): Schattenwirtschaft als wirtschafts- und sozial-politische Herausforderung. In: Das Wirtschaftsstudium, 23. 10. 848-860. p.
- Schneider, F., Ernste H.D. (2000): Shadow economies: Size, causes, consequences. In: The journal of Economic Literature, 38. 1. 77-114. p.
- Schneider, F., Ernste H.D. (2004): The shadow economy: An international survey. Cambridge University Press, 56-89 p.
- Tanzi, V (1999): Uses and abuses of estimates of the underground economy. In: The Economic Journal, 109. 456. 338-340. p.
- Tanzi, V (1986): The underground economy in the United States. In: IMF Staff papers. 33. 4. 799-811. p.

Levelezési cím (*Corresponding author*):

Sisak Balázs

Kaposvári Egyetem

Gazdálkodási és Szervezéstudományi Doktori Iskola

7400 Kaposvár, Guba Sándor u. 40.

Kaposvár University

PhD School of Management and Organizational Science

H-7400 Kaposvár, POB 16.

Tel.: 36-20-232-3085

e-mail: balazs.sisak@gmail.com